

ІСТОРІЯ ЯК СВІДОМІСНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Струкевич О.К. – д.і.н., професор

Комунальний вищий навчальний заклад «Вінницька академія неперервної освіти»

Одним з актуальних питань формування сучасного громадянського суспільства є усвідомлення впливу на його функціонування свідомісних чинників, включаючи історичні знання. Яскравим прикладом нехтування цієї складової є так звана «теоретична модель транзиту» – реформування радянської системи за заздальгідь прийнятим зразком переходу від авторитаризму до демократії, від централізованої, одержавленої економіки до ринкової. Розробники теоретичної моделі транзиту виходили з того, що минуле не справляє безпосереднього впливу на майбутнє, а отже це майбутнє можна моделювати за образом і подобою західних суспільств [1, 76-77]. Новітнє історичне минуле продемонструвало, що історія є не стільки історією, скільки частиною буття багатьох громадян вже в нових історичних умовах.

У цьому сенсі надзвичайно влучними є слова Є.Вятра. Розглядаючи культурну та історичну перспективи як тотожні, він стверджував: «Людина як соціальна особистість є творінням культури, оскільки вона – продукт накопичуваних, поступово змінюваних, але одночасно й таких, що зберегли свою наступність історичних зумовленостей. Людина не є біологічним механізмом, фізична структура якого реагує певним чином на стимули оточення. Вона є продуктом культури, котра визначає спосіб реагування на ці стимули. В такому розумінні перспектива культури, тобто саме історична перспектива, становить собою необхідний елемент аналізу всіх областей людського життя» [2, 247]. Перефразовуючи Є.Вятра додамо від себе: «Ні політика, ні економіка не становлять при цьому виключення».

Тому в процесі перебудови інституційної матриці суспільства не можна не враховувати неформальні інститути: соціальні норми, звичаї, моральні цінності, когнітивні структури. Вони або сприяють, або накладають обмеження на діяльність соціальних суб'єктів, спрямовану на досягнення певної мети. Вони вплітаються у повсякденну рутину, визначаючи сенс світосприйняття та зразки поведінки. Змінити їх шляхом впровадження нових формальних правил, як це розуміли прихильники економцентричної теоретичної моделі транзиту, – вкрай складно. «Навіть зміна поколінь без відповідної глибокої трансформації інститутів не

може якісно переформувати соціальний простір» [3, 108].

Водночас, не можна стверджувати, що історичне минуле детермінує сучасне і майбутнє життя суспільства як “залізний закон історії”. Історичне минуле лише створює певні обмеження, які доводиться враховувати обираючи можливі, включаючи альтернативні, шляхи дальшого поступу. Як справедливо вказує Д. Норт, “залежність від траєкторії попереднього розвитку концептуально звужує набір альтернатив й обумовлює зв'язок між рішеннями, що приймаються в різний час. Але мова зовсім не йде про те, що минуле невідворотно та безальтернативно визначає майбутнє”. Отже, існує певна залежність від траєкторії попереднього розвитку, і це “означає, що історія має значення. Не можна зрозуміти альтернативи, з якими ми стикаємось сьогодні ..., не прослідкувавши шлях інкрементного розвитку інститутів” [4, 127-130].

Однією з перешкод врахування історичного спадку у побудові громадянського суспільства, включаючи його економічні підвалини, маємо спалюваний образ українця, а звідси – нігілістичну спокусу забути історію.

Не менш вагомою перешкодою на шляху інституційної трансформації сучасного українського буття, є слабкість громадянського суспільства, а звідси, спроби держави домінувати у справі відновлення історичної пам'яті.

Говорячи про історичну пам'ять як складову громадської думки, ми маємо на увазі ідеал повноцінного соціуму, у якому громадянське суспільство на рівних взаємодіє із державою. Якщо ж зважати на наш сучасний соціум, у якому громадянське суспільство репрезентує менше 3% умовно незалежних суб'єктів господарювання, то доводиться визнати, що у ньому держава намагається підпорядкувати історичну пам'ять принципу політичної, дипломатичної доцільності. Ми схильні вважати, що історична пам'ять є атрибутом насамперед громадянського суспільства.

Історична пам'ять містить багато інформації про минуле протистояння, боротьбу, ворожнечу з сусідами. У суспільстві з домінуванням держави над незрілим громадянським суспільством, політики намагаються перетворити громадську думку

історичну пам'ять у політичний, дипломатичний інструмент.

Ми вважаємо, що дотримання названих принципів передбачає не відмову від висвітлення минулих, навіть ворожих, взаємин, а їх об'єктивну оцінку з погляду загальнолюдських цінностей, природних прав людини і народу.

Наскільки згубною є практика замовчування історичної правди під приводом політкоректності, засвідчує історія висвітлення взаємин між українським та російським народами за царської та радянської доби. Вона позбавляла українську політичну еліту пильності і готовності до опору російському агресорові у часи Української національної революції. Так само згубно вона працює у сучасній незалежній Україні. «Світ у XXI ст. перестав бути ідеологічно конфронтаційним» – не втомлюються стверджувати аналітики. Вважаємо, що у цьому сенсі потрібні уточнення: у минуле відійшла лише ідеологія класова; світ залишається конфліктним і конкурентним. Водночас, за передбаченням І.Берліна світ XXI ст. є світом «культурного націоналізму», а націоналізм, поряд з тим, що це світогляд і політична практика, ще й обов'язково ідеологія. До того ж на Сході України російський націоналізм повернутий своїми потворними проявами: шовінізмом і нацизмом. Тому відсутність у сучасних підручниках елементів теоретичного обґрунтування потреб та інтересів українського народу, обеззброює, загрожує майбутніми поразками у цьому конкурентному, а з боку Росії – ворожому світі.

Так, наприклад, сучасна програма з історії України для десятого класу вимагає викласти учням зміст геополітичних планів учасників

Першої світової війни щодо України. На цьому ґрунті вимагається розуміння учнем сутності «українського питання» на початку XX ст. Чи зможе учень, аналізуючи названі геополітичні плани, усвідомити, що українське питання, поставало у таких контекстах як розділеність, пограбування ресурсів, позбавлення українців власної ідентичності і протистояння українців цьому... Нарешті, чи зможе учень прийти самостійно до думки, що будь-яке «національне питання виникає там, де у кордонах однієї держави (імперії) жили різні народи, один з яких посідав панівне становище і, користуючись ним, примножував свої здобутки не лише завдяки власній праці, але й за рахунок експлуатації пригноблених народів» [5, 285]. А в цьому формулюванні міститься обґрунтування ідеї права народу звільнитися від експлуатації. Це формулювання пов'язує думку учня з такими загальнолюдськими цінностями як рівність, справедливість, свобода. Вважаємо, що подібні речі треба вводити до тексту обов'язково, щоб дати учням систему чітких орієнтирів у відстоюванні власної гідності, моральних принципів, громадянської позиції та економічних інтересів Батьківщини.

Даний матеріал дозволяє стверджувати, що сформовані в історичному минулому неформальні інститути є складовою поточного соціально-економічного життя. Через історичну пам'ять вони працюють на формування економічних засад громадянського суспільства, громадянських чеснот його членів. Нехтування неформальними інститутами приводить до хибних теоретичних узагальнень та стратегій розвитку, до обрання згубної політики у взаємодії з сусідніми державами.

Список використаних джерел:

1. Бураковський І. Економічна політика України: формальні і реальні альтернативи // Політична думка. – 1999. – № 4. – С. 76-86.
2. Вятр Є. Социология политических отношений. Москва, 1979. – 462 с.
3. Коржов Г. Олігархічна природа сучасного політичного режиму в Україні. Наукові записки Інституту політології і етнополітичних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. Серія «Політичні науки» Випуск 3. К., 2008 С.103 – 117.
4. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. – М.: Начала, 1997. – 180 с.
5. Струкевич О. Історична пам'ять у контексті протистояння громадянського суспільства і держави та вирішення проблем підручникотворення // Історичні і політологічні дослідження Науковий журнал Спеціальний випуск: доповіді на міжнародній науково-практичній конференції «Трансформації історичної пам'яті». Вінниця, 2018. – С.280 – 285

УДК 378.12

АНАЛІЗ КІЛЬКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ КОНТИНГЕНТУ СТУДЕНТІВ ЗВО НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Анненкова І.П. – д.пед.н., доцент

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

В умовах сьогодення особливого світових та національних тенденцій в освітній значення набуває системне дослідження сфері України, а також виявлення проблем, що